

Михайло ЗАН

кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології

Ужгородського національного університету

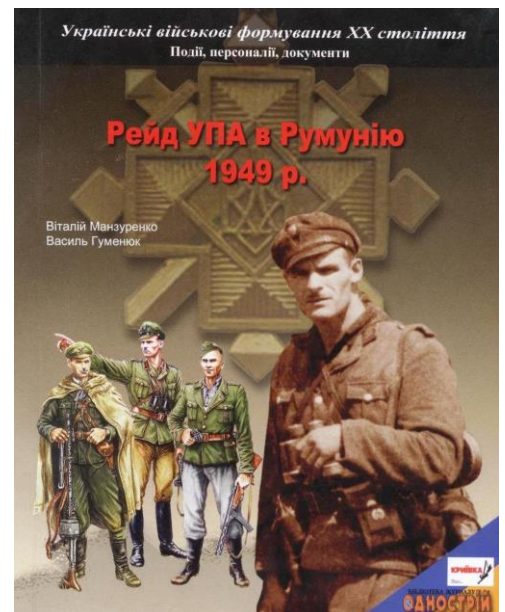
Вояки УПА на Мараморощині

(Рецензія на кн.: Манзуренко В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. / Віталій Манзуренко, Василь Гуменюк. – Львів-Рівне : Видавництво старого Лева, 2007. – 56 с., іл.).

Упродовж 1945–1946 років національно-визвольна боротьба вояків Української Повстанської Армії (УПА) з органами Міністерства внутрішніх справ-Міністерства державної безпеки (МВС-МДБ) досягла своєї кульмінації. Повстанці зазнали до 40 % втрат особового складу. Протягом 1944 – 1952 років на теренах Західної України репресіям було піддано майже 500 тис. осіб, депортовано 230 тис. українців. Втім й за таких умов повстанці продовжували боротьбу.

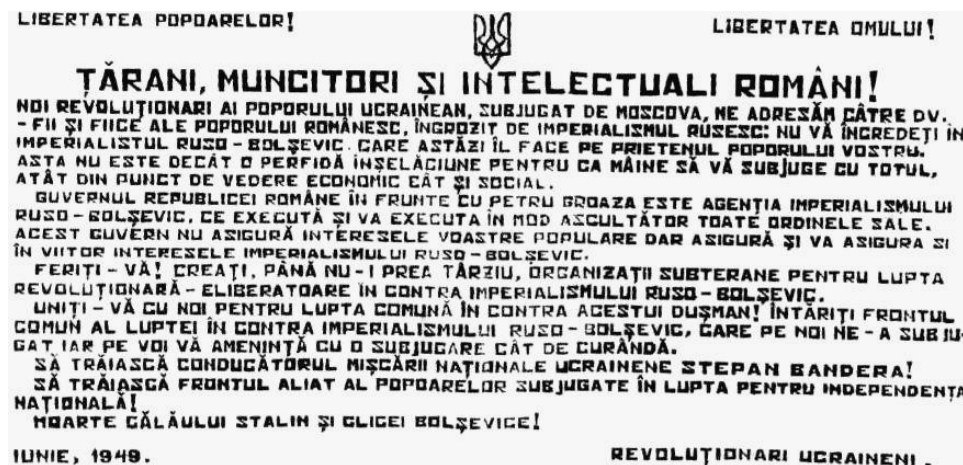
Однією із форм такої боротьби були так звані інформаційно-агітаційні та пропагандистські рейди на території сусідніх держав. Це робилося для того, щоб привернути громадську думку держав світу щодо подій в Україні, показати реальний стан речей у національному самоусвідомленні українців, які прагнули незалежності. У 1947 році такий збройно-пропагандистський рейд було здійснено в Чехословаччину та Угорщину, впродовж 1947 – 1948 років – на територію Східної Пруссії, а у 1949 році – в Румунію.

До недавнього часу відомостей про рейд УПА на територію Румунії в історичній літературі бракувало, вони були доволі скупими та

суперечливими. Саме поява праці «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» надає змогу більш детально реконструювати хід тогочасних подій та простежити долю учасників цієї акції. Авторами цього науково-популярного видання є редактор військово-історичного журналу «Однострій» Віталій Манзуренко та кандидат біологічних наук, фотограф-любитель Василь Гуменюк.

Відзначимо, що дослідники по-справжньому скрупульозно підійшли до підготовки до друку результатів власних наукових пошуків. Невелике за обсягом видання «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» налічує аж 25 рубрик. Відзначимо тільки формулювання окремих: «Учасники рейду»; «Свідчення учасника рейду Івана Мельника – «Залізняка»; «Щоденник рейду за звітом Н.Данилюка – «Перебийноса»; «Реконструкція перебігу рейду»; «Що було досягнуто в результаті рейду»; «Політична ситуація в Румунії у червні-липні 1949 р. (аналіз «Перебийноса»)); «Про кількісний склад рейдуючого підвідділу»; «Про фотографів»; «Румунський рейд за звітом сотника «Хмари»; «Інформація, яка доповнює або заперечує звіт «Перебийноса»; «Озброєння рейдуючих»; «Чи був ведмідь у лавах УПА?» та ін.

Листівка-звернення до румунського населення
«Селяни, робітники та інтелігенти Румунії!» (стор. 50).

Автори залучили значний фактографічний матеріал. Це – публікації 50-х років, які видавала українська діаспора в Торонто та Мюнхені, спогади ветеранів УПА Івана Мельника та Василини Петріянчук, звіти сотника Петра Мельника – «Хмари» і Назарія Данилюка – «Перебийноса». З оригінальним

текстом останнього можна ознайомитись на офіційному веб-сайті Українського інституту національної пам'яті¹. Залучили автори праці також румуномовні листівки до місцевого населення та брошури «Хто такі бандерівці та за що вони борються», які розповсюджувалися під час рейдування влітку 1949 року. Надзвичайно важливе доповнення до текстової інформації про рейд в Румунію мають 27 світлин, що віднайдені в Яворівському фотоархіві УПА. Саме завдяки цим ілюстраціям автори спростовують ряд недомовок про характер та перебіг румунського рейду.

Дмитро Білінчук – «Хмара» з групою румунських селян (стор. 36).

Співставляючи інформацію з різних джерел, аналізуючи зображення на світлинах, Віталій Манзуренко та Василь Гуменюк доходять висновку, що кількість

учасників рейду становила не менше 20 чоловік. Рух повстанців було розпочато 18 червня 1949 року з гуцульського села Космач, що на території нинішньої Івано-Франківської області. Наказ про початок рейду віддав окружний провідник Організації українських націоналістів (ОУН) Коломийщини «Борис» (Григорій Легкий), а отже, акція була ретельно спланована військовим командуванням УПА. Наступного дня повстанці перейшли село Криве Поле та рушили через полонини до гори Стіг, де й було здійснено перехід кордону. Перед цим між розвідувальною групою рейдуючих та прикордонним нарядом відбувся бій на полонині Гропа, тобто близько 5 км по прямій лінії до кордону (стор. 30). Як виявилось, дати

¹Звернення підпілля ОУН і УПА до румунів. Звіт про рейд відділу УПА в Румунію [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Українського інституту національної пам'яті. – Режим доступу до документів: <http://www.memory.gov.ua/ua/publication/content/1120.htm>

переходу на румунську територію у «Хмари» (25 червня, субота) та «Перебийноса» (26 червня, неділя) відрізняються.

Як зауважив у передмові до видання «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» львівський історик Роман Шуст, ще на весняній відправі Проводу УПА було ухвалено рішення здійснити рейд в Румунію (стор. 4). Ця ухвала була продиктована тим, що в березні 1949 року в прикордонному з Югославією повіті Тимішоара відбулося антиурядове повстання. Але підготовка до рейду тривала майже три місяці, а за цей час повстання було придушене румунським урядом Петру Гроза. Автори припускають, що крім пропагандистського характеру рейд на територію Румунії мав й іншу мету – встановлення контакту з румунськими підпільниками в марамороському селі Суд. Вже з перших днів рейдування на полонині Гершті «Перебийніс», який досконало володів румунською мовою, розпитував селян-пастухів про переверот в районі Крайови-Гурну-Северін і Тимішоара. Доброзичливе ставлення місцевих людей та негативна оцінка промосковського уряду Петру Грози запевнювало повстанців у позитивній перспективі своєї справи.

Петро Мельник – «Хмара» з румунськими пастухами (стор. 27).

Відзначимо, що видання унікальне та цінне тим, що надає змогу відтворити більш як сімдесятилітні фрагменти історичного минулого українців та румун Мараморощини. Отже, за свідченням «Перебийноса», увечері 27 червня повстанці рушили вздовж потоку Соколів у напрямку до села Поляни (Poienile de sub

Munte). Вояк УПА Назарій Данилюк (1910-1951), псевдо «Перебийніс», родом із села Витилівка Кіцманського району Чернівецької області, добре знав цю місцевість. У своєму звіті він згадує, що бував тут «минулого року». За порадою «авторитетних людей» наступного дощового дня відділ УПА

перемістився на полонину Станішоара, де рейдуючі познайомилися з пастухом Г., «цікавим і гарним з обличчя юнаком». Він висловив готовність супроводити повстанців до села Єуд та допомогти в налагодженню контактів з румунськими партизанами (стор. 14).

Учасники рейду з селянами-українцями. Ймовірно полонина Вертеп (стор. 20).

Однак у середу, 29 червня (за звітом «Перебийноса»), стається прикра okazія з їхнім провідником Г. Попросивши

зачекати на околиці села Кривий (Repedea), Г. раптово зникає. Знаючи, що *«в цьому селі населення українське (закарпатці)»*, повстанці рушили до хати, вікна якої ще світилися, щоб врятуватися від сильного дощу. Саме тут чоловік І. (у звіті «Хмари» – українець на ім'я «Іван») запропонував зайти до свого помешкання (стор. 51). Мешканець Кривого щиро прийняв групу та з міркувань безпеки відвів до свого батька, котрий жив за річкою Соколів. *Гостюючи у батька «Івана» рейдуючі подарували господарям брошури «Хто такі бандерівці та за що вони борються» і «Большевицька демократизація Європи», бофони (грошові знаки УПА) Мазени та Вітовського, плакати «Сталін – свиня риє кулю земську».*

Уночі 30 червня мешканець села Кривий І. (Іван) провів групу аж до села Леордіна (Leordina), при цьому порекомендував зупинитися у одного авторитетного румуна. Прикметно, що переходи мостів на річках Вишів та Іза «стійкові міліціанти» побачивши групу озброєних повстанців ховалися за будку. Перші два дні липня повстанці провели на Вирфул Рункулуй, неподалік села Розавля (Rozavlea), де їх прийняла румунська родина. Саме тут повстанці дізнались, що в Єуді партизанів вже немає і вирішили

повернутися ближче до кордону (стор. 15). Перейшовши річку Ізу, група рейдуючих 3 липня вступила до Нижнього Вишева (Vișeu de Jos). У цьому селі повстанці провели агітацію серед місцевого населення – роздавали листівки, плакати, брошури; фотографувались із селянами.

Зранку 4 липня рейдуючі відвідали україномовне село Русково (Ruscova), де квартирували в господаря Д. У звіті «Перебийноса» зазначається, що того дня по селу ходили 9 міліціантів і дружина Д. дуже хвилювалася. Згодом, *«почувши наші повстанські пісні, господиня була така зачарована, що забула за всякий страх і не знала меж своїх радощів. Це була одна з найвідоміших родин, які ми стрічали в українських селах, однак про Україну і про наш національно-визвольний рух знають дуже мало»* (стор. 15). Вже наступного дня група провела в сусідньому україномовному селі Кривий, де за свідченням Назарія Данилюка *«населення ставилося до нас дуже прихильно, а ми як і передше, проводили пропагандивні дискусії»*.

LIBERTATEA POPOARELOR! LIBERTATEA OMULUI!

PENTRU CE LUPTĂ UPA.

ARMATA REVOLUȚIONARĂ UCRAINEANĂ / UPA / LUPTĂ ÎN CONTRA POPOARELOR, CE REALIZEAZĂ IDEI IMPERIALISTE, „ELIBEREAZĂ”, „IAU ÎN APĂRARE” SAU „PUN SUB OTCROTIRE” ALTE POPOARE, PENTRUCĂ SUB ACESTE CUVINTE MINCIUNDAȘE SE ASCUNDE PERFIDA REALITATE, CA SUBJUGARE, ASUPRIRE, JAF, FOAMETE ETC.

DEACEEA UPA LUPTĂ ÎN CONTRA OCUPANȚILOR RUSO - BOLȘEVICI PÂNĂ CE NU VA CURĂȚA UCRAINA DE ȚOTI „ELIBERATORI” ȘI „OTCROTITORI” ȘI PÂNĂ CE NU VA DOBÂNDI STATUL UCRAINEAN INDEPENDENT, ÎI CARE ȚĂRANUL, MUNCITORUL ȘI INTELLECTUALUL SĂ POATĂ DUCE LI TRAIU LIBER ȘI ÎNBELȘUGAT ȘI SĂ - ȘI POATĂ DESVOLTA VIAȚA SA CULTURALĂ ȘI POLITICĂ.

MOARTE CALĂULUI STALIN ȘI CLICEI BOLȘEVICE !

SA TRĂIASCĂ CONDUCĂTORUL MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE UCRAINEANE
STEPAN BANDERA.

IUNIE. 1948. REVOLUȚIONARI UCRAINENI

Листівка-звернення до румунського населення «Для чого воює УПА» (стор. 48).

6 липня повстанці довідуються, що в селі Поляни прибули урядові війська і вирішують рухатися полонинами далі в напрямку румунсько-радянського кордону. На другий день відділ прибув на полонину Рагашел, де повстанці зробили багато фотографій з місцевими жителями. Але в одній із груп повстанці натрапили на партійного румуна, який поквапився доповісти

в Поляни прикордонникам. Після цього група рейдуючих відправилась на полонину Вертеп, а звідти – до полонин Станішоара та Боку. Зранку 9 липня повстанці опинились на горі Пічорул Лутоасий. *Того дня в селі Поляни ще прибули 50 машин з військовими. Як зазначав у своєму звіті «Перебийніс», село Поляни «не бачило стільки війська й під час війни, а населення дуже тривожилося, бо всі знали, що ці війська прямують проти нас. Одні війська зайняли верхи Вертеп-Станішоара-Барсанеску-Корбу, а інші просунулися, аби перетяти нам дорогу коло границі з Закарпаттям в напрямі Балцату».* Знаючи про це, опівночі за місцевим часом група рейдуючих перетнула кордон в районі гори Чивчин (стор. 18). Як відзначають автори праці, за два тижні рейду *«українці на румунській території жодного разу не пускали в хід своєї зброї, не зробили жодного пострілу!»* (стор. 22).

Читаючи звіт сотника «Хмари» натрапляємо й на наступне: «Під час своїх акцій большевики говорили до населення, що власовці перейшли кордон з Румунії до Радянського Союзу... Питалися (прикордонники – М.З.) в людей чи не мають долярів від тих, хто перейшов з Румунії, розпитували людей чи не бачили війська з білими пагонами» (стор. 31, 53). Дійсно, під час етнологічної експедиції влітку 2007 року окремі жителі Полян та Рускова смутно згадували в своїх розповідях про «власовців»... Не будучи на той час ознайомленим із працею «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» виникало питання: про які частини Російської визвольної армії генерала-лейтенанта Андрія Власова йдеться, якщо військо було розформовано 12 травня 1945 року, а сам командувач та його найближчі соратники були страчені 1 серпня 1946 року? Можливо, для окремих румунських гуцулів, які не бачили повстанців і чітко не знали про їхню специфіку й далася взнаки дезінформація з боку радянської влади?

Зауважимо, що у праці Віталія Манзуренка та Василя Гуменюка поміщені світлини, де зображені місцеві жителі. На фотографіях досить багато дітей та підлітків. Можливо, хтось зі старожилів би згадав та впізнав своїх родичів чи односельців? Чи відкриті архівні документи Румунії,

де повинна бути інформація про рейд УПА на Мараморощині? На ці питання могли б дати відповіді місцеві краєзнавці.

Назарій Данилюк – «Перебийніс» з ведмедем-повстанцем (стор. 41).

Ретельно досліджуючи бойовий шлях групи рейдуючих автори висвітлили ще один цікавий та кумедний сюжет в розділі «Чи був ведмідь в лавах УПА?» Ілюструючи цю історію аж дев'ятьма світлинами із ведмедем, дослідники міркують щодо можливого приручення ведмедя Василем Білінчуком – «Сибіряком». Можна погодитись з авторами праці, що «бездержавна армія УПА навіть у нелюдських умовах тотальної блокади жила повноцінним життям, радіючи прекрасному, і її вояки зберегли найкращі людські риси» (стор. 41).

Дослідники рейду УПА в Румунію завершують свій виклад на цілком виправданій та болючій для дослідників ноті. Вони акцентують увагу на недосконалості українського законодавства щодо комплексного вивчення національно-визвольного руху в Україні. По-перше, згідно статті 16 Закону України «Про національний архівний фонд і архівні установи» існує обмежений доступ до документів, які містять конфіденційну інформацію. Він обмежується 75 роками (! – М.З.) від часу створення документу. Раніше цього часу доступ до документу здійснюється з дозволу громадянина, права та законні інтереси якого можуть бути порушені або ж його спадкоємцями. По-друге, якщо український повстанець і за 75 років не буде реабілітований, то можна лише мріяти про ознайомлення з цими документами вже когорті наступних поколінь істориків. *Така прикра доля спіткала архівні кримінальні справи на окремих повстанців, які брали участь в румунському рейді – Дмитра Білінчука, Дмитра Довганюка, Василя Кузіва та Івана Гаргата. Їх*

визнано засудженими обґрунтовано і такими, що не підлягають реабілітації, а ознайомлення з кримінальними справами, за якими не було скасовано вироків, чинним законодавством України не передбачено (стор. 46).

Насамкінець зауважимо, що видання «Рейд УПА в Румунію 1949 р.» завдячує своїй появі львівським підприємцям Андрію Худо та Олесю Пограничному, які присвятили свою меценатську місію світлій пам'яті своїх бабусь, зв'язкових УПА. Праця вийшла у форматі бібліотеки часопису «Однострій» і стала другою в цій серії після книги «Українська Повстанча Армія» (2006). Вона чудово оформлена, з чорно-білими та кольоровими ілюстраціями. Окрім цього до видання книги долучена румунська сторона в особі Ліліани-Флорентіни Петруци з Сучави, яка переклала румунські тексти на українську мову. З огляду на все вищезгадане, можна констатувати, що рецензована праця Віталія Манзуренка та Василя Гуменюка стане насправді цінною та важливою у вивченні спільної історичної долі як українського, так румунського народів.